

Izvorni znanstveni rad

UDK 327.36:328

Unutardržavni, međudržavni i svjetski mir

ANTE PAŽANIN

Fakultet političkih nauka u Zagrebu

Sažetak

Autor se zalaže za znanstveno istraživanje mira i očuvanja mirnog poretka i prava čovjeka kako unutar države tako i među državama. Pitanja mira i rata u europskoj civilizaciji imaju istaknuto mjesto ne samo u svjetonazorskim i religijskim doktrinama nego i u pojedinim filozofijskim sustavima. Taj značaj autor vidi ne samo u miru kao uspostavljanju političkog stanja bez opasnosti po samoodržanje života nego u postizanju dobra života i ozbiljenja slobode u političkoj zajednici.

Mir nikada ni jednom društvu nije pao s neba ni bio dan od prirode, nego se, nasuprot ratu kao »prirodnom stanju«, svagda mora postići borbom i dogovorom, tj. društvenim ugovorom, a osigurati političkim poretkom i organizacijom vladavine koja održava mir i sprečava ratno stanje. Mir se na taj način pojavljuje kao pravno-političko oblikovanje života ljudi, tj. kao izbjegavanje i ukidanje rata. Stara izreka: *finis belli pax est* znači »mir je svršetak rata«, tj. uspostavljanje pravnog stanja.

Iako je osnovni cilj mira uspostavljanje političkog stanja, a njegov trajni cilj održavanje života i izbjegavanje rata kao neposredne opasnosti smrti, bitna svrha mira ipak nije, kako se obično misli, puko samoodržavanje života i preživljavanje, nego obogaćivanje života, tj. postizanje dobra života i raznoliko ozbiljenje slobode u političkoj zajednici, nasuprot surovosti, anarhiji i teroru ratnog stanja. Pod slobodom i dobrim životom ne mislim samo općenita prava čovjeka i građanina nego prvenstveno konkretne dispozicije i zbiljske mogućnosti što ih kao prirodne sposobnosti u sebi nose pojedinci i narodi, a koje oni ozbiljuju u državama kao zajednicama svoga političkog, povijesnog i kulturnog kontinuiteta i identiteta. Za našu današnju temu svejedno je da li državu i čovjeka uzimamo u Aristotelovu ili Hobbesovu značenju, jer, kao što se vidi iz naslova moje teme, nas zanima politički aspekt mira kao javnog reda i života unutar države i u njenim odnosima s drugim državama, a ne mir kao »šutnja« i »tišina« iskonske prirode, zvjezdanog neba ili Mirogoja.

Unutardržavni aspekt mira zanima nas ne samo zbog toga što se nalazimo u ratu, koji srpski vrh i jugoarmija vode protiv Republike Hrvatske kao suverene države a žele ga prikazati kao građanski rat i etnički sukob, nego načelno stoga što bez unutardržavnog mira nema ni sreće ni dobra života kako pojedinačnih građana tako njihovih skupina i državne zajednice u cjelini. Dakako, pored brige za mir u Hrvatskoj mi smo životno zainteresirani i za mir u svijetu, a prije svega u Evropi i u nama susjednim državama. Međutim, problemi međudržavnog i svjetskog mira, kao što ću kasnije pokazati, složeniji su nego problemi unutardržavnog mira, a to pokazuje i stanje neriješenih problema u međudržavnim odnosima u svijetu. Naime, iako je »ekumenska« težnja za sveopćim mirom na naseljenoj Zemlji vrlo stara europska tradicija od kasnoantičkog Pax Romana preko srednjovjekovnog Pax Dei do modernih mirovnih pokreta i liga za mir, stvarna zaštita mira u međudržavnom životu danas je potrebija nego ikada prije. Usprkos brojnim rezolucijama, deklaracijama međunarodnih organizacija, pa i članu 2. Statuta UN od 23. lipnja 1945. godine o općenitoj zabrani rata i nasilja, upravo u razdoblju nakon drugoga svjetskog rata vođeno je više od 120 lokalnih ratova, što najrječitije potvrđuje tezu, da ni u ovom našem nuklearnom dobu rat kao postizanje političkih ciljeva pomoću vojne, pa i nuklearne, sile nije ukinut, nego se kao pravo jačega koristi kao sredstvo bilo unutarnje bilo vanjske, internacionalne i svjetske politike.

Kao što znamo, Kant je smatrao da je mir uvjet samoozbiljenja čovjeka, te da mir stoga pretpostavlja postojanje ne samo legalnosti, javnog prava i politike republikanskog ustava, nego i moralnost, punoljetnost i umnost čovjeka. Ta umna načela slobode novovjekog čovjeka čine temelj i put ozbiljenja mira i slobode i u suvremenim državama. To je put slobode od prava preko mortaliteta i običajnosti do svjetske povijesti. Taj put, doduše, na primjeren način nije razvio Kant, nego tek Hegel, ali je već stari Kant razvio za našu temu odlučnu misao da je napredak u kulturi i u povijesti uopće moguć samo pomoću mira kao uvjeta koji, štoviše, omogućuje pobjedu dobra nad razornom snagom zla i rata. U tom Kantovu razumijevanju mira kao dobra nasuprot zlu odzvanja, doduše, kršćanska misao o povezanosti svjetovnog mira i onostranog spasa, ali taj spas prema Kantu ne pada s neba pukih nada, nego se kao svrha umnih bića ozbiljuje moralnim djelovanjem i ispunjenjem dužnosti prema kategoričkom imperativu. Otuda i Kantova ideja vječnog mira među narodima, kako je ona izložena u djelu *Zum ewigen Frieden* (1795), ima moralno značenje koje označavaju golubovi, jer ni mir ni moral nisu mogući među zmijama. Čak i sama formulacija ideje vječnog mira slična je formulaciji kategoričkog imperativa i glasi: »Težite prije svega za carstvom praktičnog uma i za njegovom pravednošću, tada će vam... blagodat vječnog mira pasti od sebe«, naime tada ... kad ljudi i narodi teže i djeluju u skladu s pravednošću i etikom praktičnog uma.

Ovdje nije moguće detaljnije ulaziti u analizu Kantove praktične filozofije, ali već ova kratka naznaka pokazuje da problematika svjetske povijesti i svjetskog ili vječnog mira kod Kanta spada u »carstvo praktičnog uma« i da se zbog toga ne može odvajati od morala, nego naprotiv utemeljiti u njemu i »njegovoj pravednosti«.

Iako ovdje nije moguće ulaziti u razmatranje ni povijesnih ni sustavnih trenutaka i faktora unutardržavnog, međudržavnog i svjetskog mira, za razumijevanje naše današnje situacije zanimljiva je misao Hansa Maiera da se »problem mira u kršćanskom svijetu srednjega vijeka (ili pak u svijetu koji je oblikovan kršćanskim poticajima« postavlja na nov i drukčiji način nego u antičkom svijetu koji je upravljao (i konačno okovan!) pomoću pax Romana. Uzor novog poretka sada ne može biti sve nadvladajuća moć jačega, nego odozdo u širinu djelujuća težnja za mirom malih zajednica, koje se i politički homogeniziraju i počinju lučiti od nekršćanskog vanjskog svijeta, poganstva, u mjeri u kojoj su one unutar-nje zahvaćene kršćanskom porukom i sebe čine vlastima« (H. Maier, »Frieden«, u: *Staatslexikon*, Herder, Freiburg, 1986, sv. 2, str. 745-746). Tu svoju tezu, koja se na tragu grčkog i novovjekovnog procesa europeiziranja čitavoga civiliziranoga svijeta po mojemu mišljenju može protegnuti na svu zbiljsku svjetsku povijest, Maier potkrepljuje primjerima kršćanske Europe, jer su se u njoj očitovale tri obilježja »novog poretka« kao »uzora« unutardržavnog mira. To su: a) pokret božjeg mira nakon 10. stoljeća, b) misao mirovnog poretka koji se u kršćanskim državama temelji na mirovnom sudu (Schiedsgericht) i c) klasično narodno pravo (Völkerrecht), koje obuhvaća te države i mnoge poticaje zahva-ljuje kršćanskoj tradiciji.

Svoje razmatranje tih obilježja mirotvornog povijesnog procesa u modernim državama Maier zaključuje riječima: »Moderna država dakle dodjeljuje mir u prostornim i vremenskim kvantima koji se konačno proširuju na čitavo područje države i uključuju čitav savez podanika. Tako prema unutra nastaje zatvoreni prostor mira i bezgranično vrijeme mira u budućnost: rat kao sredstvo politike, neprijateljstvo kao 'pravedna' sila postupno se progone iz privatnog i unutardržavnog područja. To konzekventno unutardržavno pomirenje je značajna i singularna stečevina kršćanskoevropskog državnog kruga — sa svjetskom djelotvornošću. Ovdje je kršćanska misao mira postala svjetskopovijesno najdjelotvornija« (ibidem, str. 746—747).

Dakako, ni u geopolitičku ni u svjetsko i filozofskopovijesnu analizu tih »prostornih i vremenskih kvanta« kao »homogenih prostora i vremena mira« što ih predstavljaju suvremene civilizirane države ovdje nije moguće ulaziti. Imajući u vidu stanje od prije desetak godina, Maier ističe, da »nasuprot pozitivnoj bilanci u unutardržavnom području stoji deficit u međudržavnom području: sporazumi koji osiguravaju i reguliraju mir među državama do danas ni izdaleka ne postižu čvrstoću i postojanost mirnog poretka pojedinačne države prema unutra (usprkos nekim pojavama raspadanja unutarnjeg poretka u visokociviliziranim državama u najnovije doba!)« (ibidem). Iako ne kaže izričito, Maier pritom misli na raspadanje pravnog poretka prije svega u Njemačkoj dolaskom nacionalsocijalista na vlast, a vrijedi za sve totalitarne režime koji ugrožavaju ne samo unutardržavni mir dotične zemlje, nego i međudržavni i svjetski mir, pa tako povećavaju deficit mira u suvremenom svijetu.

Uzroci deficita mira u međudržavnom području su prema Maieru »lako uočljivi«. On ponovno navodi tri takva lako uočljiva faktora odnosno »razloga«: a) iako kršćanska misao mira u europskom, a kasnije i internacionalnom pro-

storu stječe priznanje i političko realiziranje, ipak to se zbiva »u bitnome u okviru europske zajednice naroda i unutar granica kršćanske (humanističke, zapadne) unutarnje etike«; b) »da bi se definitivno ukinuo rat među državama, ne-dostajala je i do danas ne-dostaje odlučujuća pretpostavka: nepostojanje djelotvornih sankcija protiv prekršitelja mira«. Tu se najbolje vidi nerazmjer unutardržavnog i međudržavnog održavanja mira i njihovi uzroci: »Samopomoć se unutardržavno zamjenjuje sudom i policijom, dok se napadnuta i u svojim pravima povrijeđena država internacionalno danas još uvijek... nalazi u položaju primoranog vode bitke za samoobranu« (ibidem). U ratu Srbije i jugoarmije protiv Hrvatske dolazi do izražaja ne samo internacionalni deficit u sprečavanju agresora i nedjelotvornost internacionalne politike »protiv prekršitelja mira«, nego prepuštanje napadnute Hrvatske barbarskom razaranju i istrebljenju njena kulturnog identiteta, pri čemu se često čuje izjednačavanje agresora i žrtve ili, kako glasi najnovija formulacija, »svih strana u sukobu«.

Kao treći razlog deficita u suvremenom sprečavanju rata i održavanja mira među državama Maier navodi nepostojanje ne samo efikasnih međunarodnih institucija koje bi služile tom cilju nego i nepostojanje čak jasnih »zajedničkih predodžaba o poretku internacionalne politike i zajedničkih principa svjetskog prava« koji bi evidentno stajali iza takvih institucija (ibidem).

Upravo to nepostojanje kako efikasnih institucija tako i zajedničkih mirotnih predodžaba internacionalne politike i zajedničkih principa svjetskog prava, koje se ne bi reduciralo ni na kakvo pravo jačega i moćnoga ni pax Romana, ni pax christiana, ni pax Americana itd., nego bi u sebe uključivalo kako temeljna ljudska prava tako i prava naroda i manjina na razini suvremene svjetske povijesti, upućuje na potrebu znanstvenih istraživanja te složene i aktualne problematike u još većoj mjeri nego što smo to do sada činili. Kao što sam uvodno spomenuo, u svijetu postoje brojni mirotni pokreti ali i raznoliko »istraživanje mira« (Freidensforschung). Pritom, dakako, nije riječ samo o miroljubivom istraživanju mogućnosti političkog i socijalnog osiguranja mira odnosno nenasilja i odbacivanja rata bilo kao oružanog sukoba između država bilo kao građanskog rata što ga pojedine skupine i društvene grupe vode za postizanje svojih političkih i drugih interesa bilo kao anarhizma i terorizma, nego i o uspostavljanju prava, pravnog poretka i mira kako mirnim političkim tako i nasilnim sredstvima; dakako, to posljednje dolazi u obzir tek, ako su iscrpljena sva miroljubiva sredstva umnog dogovaranja i političkog sporazumijevanja. Time se suvremeno istraživanje mira razlikuje od tradicionalnog pacifizma, koji načelno odbacuje silu, pa čak i kao legitimno sredstvo samoobrane i opravdane obrane mira, slobode i neovisnosti domovine.

Poseban problem u istraživanju svjetskog i »vječnog« mira predstavlja pravo ne samo čovjeka kao umnog bića nego svakog živog bića na život i »mirni« razvitak. Tu je pitanje kako u suvremenom svijetu tehnike održati uvjete života, tzv. zdravi okolni svijet i u tom smislu očuvati mirni svjetski poredak, tj. red u svijetu, koji svojim neprestanim i sve većim tehnološkim razvitkom istodobno neizbježno postaje izvorom ne samo obilja nego i uništavanja, potencijalnih razaranja pa i opće katastrofe? Može li se taj razvitak svijeta prepustiti samo

Nasuprot totalnom ratu Hrvatska vodi politički rat iz kojeg će izaći kao moderna politička država koja će moći pogledati u oči svim svojim građanima bez obzira na njihova ovakva ili onakva obilježja.

Ovisno o odnosu oružanih snaga u takvim ratovima početna prednost je uvijek na strani one sile koja se odlučila na totalni rat i totalnu mobilizaciju svih sila. Naravno ta je prednost povezana s rizikom definitivnog poraza. Totalni rat se ne može dobiti jer protuslovi biti građanskih oslobodilačkih ratova ali i određenju modernog građanina kao politički, vjerski, nacionalno slobodne osobe unutar nekog državnog okvira, ali i u međudržavnoj zajednici samostalnih građanskih država.

U slučaju srpske pobjede u totalnom ratu Hrvati bi bili degradirani u građane drugog reda, a taj cilj rata je neostvariv. Pobjeda u totalnom ratu donijela bi Srbiji ono što već ima: državu organiziranu po načelima balkanske despocije kao zajednice krvnog srodstva. To su apsurdne konsekvencije totalnog rata i konfuzne neusklađenosti sredstava i ciljeva rata.

Postoji u hrvatskom političkom javnom mnijenju još jedna bojazan koja unosi naročitu tjeskobu u cjelokupni politički život u ratnim uvjetima. Riječ je o tome da se nekim geopolitičarima čini kao da Srbija ne vodi protiv Hrvatske totalni rat već *ograničeni totalni rat*: rat za određene teritorije, ali ne za čitavu hrvatsku zemlju.

Pitanje je može li Srbija zadržati privremeno osvojene teritorije i kako? Hrvatske zemlje ne pripadaju Srbiji ni prema pozitivnom pravu (katastarskom stanju stvari) ni prema historijskom pravu. Srbija mora dakle pogaziti i pozitivno i historijsko pravo Hrvata i građana Hrvatske na te teritorije. Ta se prava mogu pogaziti istjerivanjem Hrvata s njihove zemlje, jer oni su nosioci historijskog identiteta te zemlje i uništavanjem svih dokumenata pozitivnog prava vlasništva na tu zemlju. Usput se naravno, strategijom »spaljena zemlja« uništava i čitava materijalna kultura Hrvata na tim teritorijama kako bi se zatrla i ti tragovi identiteta što naposljetku nisu činili ni barbari, jer Dioklecianova palača i pulska arena stoje i danas.

Da li se uništavanjem povijesnog prava, spomenika kulturno-povijesnog identiteta i pozitivnog prava mogu zadržati ti teritoriji? Nipošto, u današnjem trenutku evropske civilizacije. Gaženjem tih prava Srbija se i sama izlaže opasnostima da joj se amputiraju veliki teritoriji.

Negiranje historijskog prava Hrvata na njihovu zemlju vodi u genocid, negiranje pozitivnog prava na tu istu zemlju dovodi u predgrađanski kaos bespravlja i nasilja. Republika Hrvatska mora i ratom i diplomacijom braniti svoj plebiscitarno legitimiran državni suverenitet a posredstvom njega historijsko i pozitivno pravo svojih građana na hrvatsku zemlju. Takvim svojim zalaganjem ona postaje razumljiva međunarodnoj zajednici slobodnih država i uz njihovu pomoć, čak i samo pravno-političku, ona u tom ratu *ne može izgubiti svoju zemlju*.

Može se u moderno doba dogoditi da neka država izgubi rat i privremeno svoju političku suverenost, ali nema primjera da je s gubitkom rata neki narod u moderno doba izgubio trajno svoja politička prava, svoju zemlju koja mu

elitama tehničara i tehnokratima ili mir u svijetu i dobar život zahtijevaju sudjelovanje što šireg kruga građana i što većeg broja država, a ne samo najrazvijenijih i najmoćnijih? U jednom tako širokom pokretu za mir, kakvog osobno zagovaram, došla bi do izražaja pozitivna dostignuća najrazličitijih kultura i političkih zajednica u dosadašnjoj svjetskoj povijesti: od antičkih grčkih polisa preko kršćanskih i novovjekovnih republika do suvremenih visokociviliziranih država i njihovih građana kao ravnopravnih i slobodnih ljudi. Budući da je pritom svagda riječ i o znanstvenom istraživanju mira, takva liberalnodemokratska mirotvorna djelatnost bi počivala na istini, pravednosti i ljudskoj solidarnosti, te bi na najprimjereniji način pomogla ozbiljenju temeljnih ljudskih prava, slobodne komunikacije i suradnje među ljudima i državama na razini suvremene svjetske povijesti.

Ante Pažanin

*PEACE WITHIN STATES, BETWEEN STATES AND IN THE WORLD
AT LARGE*

Summary

The author pleads for scientific research on peace and the maintenance of peaceful relationships, as well as human rights within and between countries. Problems of peace and war in European civilization have a prominent place not only in doctrines concerning worldviews and religions but also in philosophical systems. The author points towards the importance of peace not only seen as an establishment of a political condition without danger for biological survival but also in terms of worthwhile living and the realization of freedom in the political community.